

Kanil sen. o tem napisati kaj več, pa ne verjamem, da se bo kdo izmed odgovornih trudil z branjem – kaže, da so se na sončni strani Alp do tega vprašanja že opredelili. (Ob molčeci sokrivdi Herodotovih naslednikov.).

Aleksander Žižek

Fernand Braudel, **Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje**. Ljubljana: ŠKUC, FF. Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče, I. in II. del. 1988, 358 + 414 strani. Igre menjave, I. in II. del 1989, 504 + 328 strani. Čas sveta, I. in II. del. 1991, 540 + 384 strani. (Studia Humanitatis)

Po solidni, vendar zdaj že rahlo zastareli knjigi Josifa Kulišerja¹ imamo sedaj slovenski bralci na razpolago novo knjigo, ki obravnava gospodarsko zgodovino od XV. do XVIII. stoletja. Ocena o prvem delu te odlične trilogije je v tem časopisu resda že izšla,² ker pa je knjigo skoraj nemogoče obravnavati ločeno, sem se odločil za celosten pregled, ki bo zajemal tudi prvi del. Ali, če parafraziram Braudela: da bi razumeli, je potreben globalen, celoten pogled.

Fernand Braudel (1902–1985) je eden najvidnejših predstavnikov francoskega ter tudi svetovnega zgodovinopisja druge polovice XX. stoletja. Lucien Febvre (1878–1956) in Marc Bloch (1886–1944) sta leta 1929 skupaj ustanovila znani časopis *Annales*, osrednje glasilo francoskega »novega« zgodovinopisja. Krog, ki se je počasi izoblikoval okrog *Annalov*, je odklanjal vsakršno poimenovanje. Po besedah François Fureta jih je družila kvečemu »temeljna ideja časopisa, ki je bila preprosta in prepričljiva – prekorajčiti meje discipline in se podati na pohod na druga področja«. To temeljno idejo so analisti »dobili od Marca Blocha in Luciena Febvrea s posredovanjem Fernanda Braudela.«³ Torej ni čudno, da je Braudel terjal zgodovino, ki bi bila obogatena s spoznanji vseh ved, ki se ukvarjajo s človekom. Zgodovina naj bo integralna humanistična znanost. V zgodovini je vse povezano, enega dela ni mogoče razumeti ločeno od ostalih delov zgodovine, četudi so ti deli predmeti raziskovanja drugih humanističnih znanosti. Če bomo zgodovino zapirali v njene ozke okove, je ne bomo nikoli razumeli. In zato je Braudel tudi to knjigo napisal »na pol poti med zgodovino, prvo pobudnico, in drugimi humanističnimi vedami.«⁴

Vse je pa medsebojno povezano tudi v okviru prostora. Sleherna zgodovina je nujno svetovna zgodovina; ni ne nacionalnih ne evropske zgodovine, je le zgodovina človeške civilizacije. Zgodovina nekega prostora je razumljivejša v okviru drugih prostorov, v okviru celotne svetovne zgodovine, kot če bi jo obravnavali samo zase. In prav zato je tudi ta knjiga napisana kot svetovna gospodarska zgodovina in ni omejena le v evropski okvir, kot je npr. Kulišerjeva. Res je, da je tudi ta knjiga omejena pretežno na evropsko zgodovino, vendar je do tega prišlo predvsem zaradi pomanjkanja izvenevropskih virov, zlasti kompleksnih zgodovinsko-gospodarskih raziskav. Poleg vsega je bil Braudel zgodovinar Zahoda in tudi zato na takšno nalogo, po lastnih besedah, če drugega ne – vsaj slabo pripravljen. Kljub temu je njegova knjiga resnično svetovna gospodarska zgodovina, saj je prostorsko svetovna dialektika nenehno prisotna in povsem opravičuje misel, da je sleherna zgodovina nujno svetovna zgodovina.

Krog okoli *Annalov*, zlasti pa Braudel, so bili ostrí nasprotniki tako imenovane »dogodkovne« zgodovine, zgodovine, ki raziskuje le »nekakšen dogodkovni vodostaj in [ji] še na misel ne pride, da bi pod njo brskala in iskala razlago, ki je tako potopljena v nedogodkovnem«⁵. Nasproti tej zgodovini »pogodb in bojev« je postavil svojo »globalno zgodovino«, zgodovino, ki naj bi zajela celoto preteklega življenja ter posegla globoko pod dogodkovno nemirno površje politične zgodovine, vse do zgodovine »dolgega trajanja«. Ta, le na videz mirna zgodovina, v kateri se naj ne bi nič dogajalo, je v resnici počasi se spreminjajoča zgodovina. Tako se človek npr. že stoletja hrani na isti način, do sprememb prihaja šele po preteku par stoletij. Zgodovina dolgega trajanja je počasi se spreminjajoča zgodovina, ona je struktura, je posamično dejstvo, ki se ponavlja. Struktura je splošnost.

Če tako gledamo na čas zgodovine, nam Braudelova razdelitev zgodovinskega časa postane bolj razumljiva. Zgodovina mu ni le zgodovina dolgega trajanja, marveč mora zajeti celoto, upoštevati mora vse ravni zgodovinskega časa. Braudel tako razlikuje tri osnovne ritme trajanja. Najbolj na vrhu, v najvišjem »nadstropju« se nahaja raven dogodkovne zgodovine, ki je bila dolgo edina v središču zgodovinske pozornosti. Je najbolj spremenljiva, najbolj nihajoča zgodovina, zavezana naglim kratkim nihajem. In prav zaradi njene očitnosti, njene vsem pričujoče vidnosti je bila dolgo edina vredna spoznanja. Ona (politična in vojaška zgodovina) naj bi »delala« zgodovino in gnala čas naprej. Pod njo pa se nahaja »raven še vedno počasi spreminjajoče se socialne zgodovine, ki je v isti sapi zgodovina socialnih grupacij, kolektivov, držav in civilizacij, kakor njihovih gospodarstev, medsebojnih nasprotij in zvez«.⁶ To je zgodovina večdesetletnih cikličnih ritmov, kot so npr. večne in zelo vidne generacijske spremembe, če že ne nasprotja. Ta zgodovina je v primerjavi z dogodkovno veliko bolj umirjena, brez večjih pretresov, njeno

¹ Josif Kulišer. Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka I. in II. del, DZS, Ljubljana 1959.

² Andrej Studen, *Zgodovinski časopis*, 43, 1989, 3, str. 459–460.

³ François Furet: Družboslovne metode v proučevanju zgodovine in »histoire totale«, zbornik *Vsi Tukididovi možje*, Krt, Ljubljana 1990, str. 53.

⁴ Fernand Braudel: *Igre menjave I*, Ljubljana 1989, ŠKUC, FF, str. 10.

⁵ Paul Veyne: *Kako pišemo zgodovino: pojem intrige*, zbornik *Vsi Tukididovi možje*, str. 35.

⁶ Peter Vodopivec: Fernand Braudel: *Možnosti in meje »totalne« zgodovine*; spremna beseda v Fernand Braudel: *Čas sveta II*, Ljubljana 1991, ŠKUC, FF, str. 363–364.

gibanje pa je odvisno od časa dogajanja zdaj hitreje, zdaj počasneje. Ne obstajata pa samo ti dve ravni, čisto spodaj je še raven, ki jo obvladuje čas »dolgega trajanja«, pri katerem pride do velikih sprememb šele po stoletjih, ter prav zato daje obeležje civilizacije. In prav ta čas zapoveduje zgodovini, ki ji ne more nič ubežati, je čas, ki vsem zapoveduje. Vse je ujeto v tej počasi se spreminjajoči zgodovini, v tej strukturi. Naj je dogodkovna zgodovina na videz še tako neodvisna in dinamična, vedno je in bo ostala ujeta v svojo preteklost, z njo ne moremo nikoli pretrgati. Izročilo in pretekli rodovi nas bodo vedno utesnjevali v naših željah. Braudel pa s tem ne pridiga nobenega determinizma, človek ima še zmerom dovolj prostora, da se lahko odloči med različnimi alternativami, vendar pa vsakršna izbira ne bo v življenju preživila. Vedno je prisotna »igra« mogočega in nemogočega. In te časovne ravni so zapovedovale tudi strukturo pričujoče knjige. »Kot že tolikokrat sem stavil na *dolgo trajanje*,«⁷ pravi Braudel.

V knjigi pa je še bolj vidna neka druga trodelnost, ki je pravo bistvo te knjige. Že sam naslov – Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem – izdaja tridelni obrazec, »primerjalni okvir«⁸ pričujoče knjige. Braudel izhaja iz dejstva, da zanj ni obstajalo »samo eno marveč je obstajalo več gospodarstev«. Vendar pa so zgodovinarji do sedaj »najrajši popisovali tako imenovano tržno gospodarstvo«⁹. Tržno gospodarstvo kot gospodarsko življenje z menjavo, denarjem, trgi, sejmi, borzami, – gospodarstvo, katrega glavna značilnost je, da poteka v znamenju menjalne vrednosti. Vendar pa takšno tržno gospodarstvo, ekonomija ekonomistov, ne pomeni vso človekovo gospodarsko delovanje. »Pod« njim se še boči širok pas, ki ga je Braudel »ob pomanjkanju boljšega izraza poimenoval *materialno življenje ali materialna civilizacija*«. S tem izrazom je mišljena nam dobro znana »siva ekonomija«, torej menjava dobrin in storitev v naravi, različno tihotapstvo, »delo na črno« in »fuš«, ter vedno in povsod prisotno hišno gospodarstvo, ta Ksenofontov oikonomikus, ki je vse do konca renesanse predstavljal pravo ekonomijo. Če pa še materialna civilizacija nahaja pod tržnim gospodarstvom, potem lahko rečemo, da se tretji pas boči nad njim. Braudel ga imenuje kapitalizem. Kapitalizem pa zanj ni samo industrijski kapitalizem zadnjih dveh stoletij, ni samo prastari trgovski kapitalizem, ni samo mogočni denarni kapitalizem, on je vse to in manj kot skupek vsega. Njegova glavna značilnost in pravica je svoboda izbire, ki je mogoča zaradi ». . . hkrati prevladujočega družbenega položaja, teže kapitala, zmognosti izposoje, obveščevalne mreže in nič manj tudi vezi«¹⁰, ter je zato dostopen le redkim izbrancem. Kapitalizem izbira med dejavnostmi glede na njihovo donosnost, on posega le v najbolj donosne dejavnosti, manj donosne pa prepušča (saj ga ekonomsko ne zanimajo) tržnemu gospodarstvu. Kapitalizem namreč ne deluje po zakonih konkurenčnega trga, on trg obrača sebi v prid.

Prva knjiga – Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče – obravnava tako materialno civilizacijo. Vedno je bila in bo prisotna meja med mogočim in nemogočim, »med tem, kar lahko ne brez težav dosežemo, in tistim, kar ostaja [zaradi strukture dolgega trajanja] ljudem zaprto«¹¹. Treba je torej spoznati meje mogočnega, in ena teh meja je gromozansko območje materialne civilizacije, ki je za spoznanje strukture najpomembnejša. Civilizacija pa je »starodavna uveljavitev takega in takega človeškega na takem in takem prostoru«¹², ona je »podaljšek neke stare družbe in starega gospodarstva«¹³, ki je svet s svojimi zakonitostmi vse do revolucije 19. stoletja dolgo uklepala v skoraj nenehno negibnost in ki resda spremenjena živi tudi danes. Čeprav je miselnost 18. stoletja zelo podobna današnji, se materialna civilizacija radikalno razlikuje.

Prva knjiga – in tudi ostali dve – pa ne živi samo na območju materialnega življenja, ne samo na »svojem«. Tri nadstropja se ne morejo prikazati vsako zase, ona se med seboj prepletajo, niso absolutno različna, so si le nasprotna. Kajti, če bi jih lahko med seboj povsem ločili, »bi bila zgodovina objektivna znanost, kar pa očitno povsem ni«¹⁴.

Prvo poglavje govori o teži števila s poudarkom na neenakem svetu ljudi. V drugem poglavju je govora o rastlinskih hrana in kultur¹⁵, o vsakdanjem kruhu, ki najbolj očitno loči civilizacije med seboj. Ali ne velja, da človek je, kar je? Nato se pred nami začne odvijati drama bogatih in revnih, razkošja in bede, odvečnega in vsakdanjega. Dva bregova življenja, ki se porajata pri hrani, pijači, stanovanju in obleki. Tu je zlasti zanimiva Braudelova dialektika mode, ko odvečno postane vsakdanje, s tem pa porodi novo potrebo bogatih po odvečnem. In potem je tu še tehnika, ki lahko najbolj odločno poseže v strukturo ter jo preoblikuje. Tehnika je dolgo le evolucija, obstoječa rešitev, ki utesnjuje razvoj. Vendar pa nekoč obstoječa rešitev postane zavora in zato se zgodi revolucija. Tehnika spremeni svet, a sama kmalu spet postane evolucija. Potrebno pa je opozorilo, da tehnika nikoli ni sama. Čeprav je velikokrat odločujoča, je vedno v družbi z vse obsegajočo družbo. In tudi denar, junak naslednjega poglavja, se lahko pokaže kot orodje, tehnika, »kot struktura, kot globlja pravilnost losnega poseženega menjalnega življenja«¹⁶. Končno pa je tu še mesto, ki biva nad ali pod ali poleg podeželja. Za Braudela pa je mesto predvsem središče tako moči kot gospodarstva, politike. S tem Braudel tudi konča prvo knjigo

⁷ Fernand Braudel: Čas sveta I, Ljubljana 1991, ŠKUC, FF, str. 13.

⁸ Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče I, Ljubljana 1988, ŠKUC, FF, str. 12.

⁹ Prav tam, str. 10.

¹⁰ Fernand Braudel: čas sveta II, str. 305.

¹¹ Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče I, str. 15.

¹² Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče II, str. 380.

¹³ Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče I, str. 17.

¹⁴ Prav tam, str. 12.

¹⁵ Za Braudela je kultura še ne dovolj razvita civilizacija; »kultura je civilizacija, ki še ni dosegla zrelosti, optimizma, in si še ni zgotovila rasti«; Prav tam, str. 113.

¹⁶ Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče II, str. 223.

trilogije, zapusti svet materialne civilizacije in se »povzpne« v svet tržnega gospodarstva in v svet kapitalizma. Njiju obravnava v Igrah menjave.

Začne seveda s tržnim gospodarstvom in pri tem prehaja od preprostega k zapletenemu, od »kolesja na spodnji meji menjave«, kot so tržnice, prodajalne in krošnjarstvo, do »kolesja na zgornji meji menjave«, kot so sejmi in borze, ki pa so že v rokah kapitalizma. Od orodja menjave konkurence, do orodja menjave prevlade. In obe vrsti orodij menjave živita skupaj druga ob drugem in se povezujeta v trg, v povezane trgovske površine.

Vendar pa gospodarstvo trga ni vseobsegajoče. Za kapitalizem, kot smo že omenili, tržne zakonitosti več ne veljajo. Če je pa glavna značilnost kapitalizma svoboda izbire, potem je razumljivo, da kapitalizem ne posega na vsa gospodarska področja. Posega le tja, kjer pričakuje in ponavadi tudi doseže visoko stopnjo donosnosti kapitala. Vendar so obstajala in še obstajajo področja, kjer kapitalizem dominira, kjer je »doma«. Pred industrijsko revolucijo je bila to zlasti trgovina na dolge razdalje in z njo ozko povezano veliko denarništvo. Obstajajo pa tudi področja, kjer je kapitalizem samo na »obisku«. Pred industrijsko revolucijo je bila to proizvodnja, tako kmetijska, industrijska (ali bolje preindustrijska), rudarska in tudi prevoznništvo.

Kot sem omenil – tehnika ni nikoli sama. Bolje pa je še reči, da nič ni samo; »človeka ni nikoli mogoče zvesti na bitje, ki bi ga bilo moč uloviti v sprejemljivi poenostavljenosti«¹⁷, nič ni mogoče pojasniti izolirano od ostalega. Tako lahko gospodarstvo in kapitalizem pojasnimo šele v splošnem okviru družbene stvarnosti. In to Braudel stori v zadnjem poglavju druge knjige, zanj brez dvoma najpomembnejšem. Družba je zanj »celota celot«, popoln seštevek gospodarstva, politike, kulture in družbene hierarhije. »Vse [je] lahko družbeno«¹⁸ in družbeno je vse. In samo zaradi uporabnosti, zaradi lažjega opozarjanja in s tem spoznanja je potrebno celoto celot razcepiti na posamezne celote in te na posamezne dele in posamezne dele na . . . , pri tem pa nikoli ne smemo pozabiti, da so ti umetni deli le deli celote celot. Gospodarstvo je tako le del družbe, le del celote celot in ga zato kot takega ne moremo pravilno spoznati, če ga ne umestimo v širši okvir. Ko gledamo gospodarsko zgodovino sveta, nujno vidimo vso zgodovino sveta s stališča gospodarstva.

Gospodarska zgodovina sveta je obravnavana v tretji knjigi trilogije, imenovani: Čas sveta. Ta knjiga zapusti posamezno obravnavane dele triade, torej materialno civilizacijo, tržno gospodarstvo in kapitalizem ter postane poizkus potrditve raziskave iz predhodnih knjig ter s tem »kronološka študija oblik in zaporednih prevlad v mednarodnem gospodarstvu. Z eno besedo, zgodovina.«¹⁹ Vendar pa ta gospodarska zgodovina sveta ne obravnava celotnega sveta, obravnava le tiste dele sveta, ki jih oživlja svetovni čas; ostale predele, kjer svetovna zgodovina ne odmeva, pa pušča pri miru.

Res je, da se svetovno gospodarstvo razteza po vsej zemlji, vendar pa so zlasti v preteklosti obstajali gospodarski svetovi, gospodarsko samostojni kosi zemeljske oble, ki se v bistvu lahko zadovoljujejo sami in jim notranje povezave in menjave podeljujejo tako ali drugačno organsko enotnost. Knjiga bo tako govorila o gospodarskih svetovih. Vsak takšen svet pa ima svoje meje, ki se le počasi spreminjajo in v čigar središču kraljuje zdaj eno zdaj drugo mesto in čigar ozemlje je hierarhično razdeljeno. Ta hierarhičnost pa odreja odvisnost »nerazvitih« območij od »razvitih«, odvisnost periferije od centra. Ker pa, kot smo že povedali, gospodarstvo ni nikoli samo, ne obstaja samo gospodarski svet, tu so še drugi redovi, kot politika, kultura in družbena hierarhija. Gospodarski svet je razumljiv le v primerjavi z njimi.

Ni prostora zunaj časa, zato je potrebna tudi razdelitev časa. Čas pa so spremembe, nihanja, se pravi konjunkturna valovanja z vzponi in padci. Ker Braudel razlikuje tri osnovne ritme trajanja, razdeli tudi cikle od dolgotrajnejših do kratkotrajnih.

Gospodarski svet je potrebno tako razumeti skozi čas, ali še bolje, potrebno je razumeti, kako je v gospodarskem svetu na vrhu sedaj eno, drugič drugo središče. Evropski gospodarski svet je bil tako v visokem srednjem veku razdeljen na industrijski severni »pol« in na italijanska trgovska mesta. Gospodarsko središče je bilo zato na pol poti med obema poloma na šampanjskih sejmih. V 14. stoletju pa zmaga južni pol in gospodarsko središče se do 16. stoletja preseli v Benetke. Po zatonu Benetk se središče ne preseli na Portugalsko ali v Španijo, nepričakovano se – podobno kot šampanjski sejmi – povzpne Antwerpen, čigar uspeh ne traja dolgo. Povzdigne se finančna Genova, ki vlada sedemdeset let, nekako do leta 1627, ko jo zamenja Nizozemska, se pravi Amsterdam. Amsterdam pa je bilo zadnje mesto, ki je vladalo staremu evropskemu gospodarstvu.

Na prizorišče stopi narodni trg, gospodarsko povezan političen prostor. Vsaka država ni že narodni trg, politična zrelost je največkrat dosežena pred gospodarsko. In zato Braudel nadrobno prikaže vspostavljanje narodnega trga in to tudi na primeru Francije, ki je bila dolgo »žrtev svoje velikosti«, in Anglije, ki v gospodarski tekmi premaga Združene province.

Evropski gospodarski svet pa seveda ni živel sam. Potrebno si ga je pogledati v primerjavi z ostalimi gospodarskimi svetovi. Ali še bolje, ostale gospodarske svtove si je potrebno pogledati v povezavi z Evropo, tisto Evropo, ki nad ostalim svetom do industrijske revolucije hudo počasi, vendar zanesljivo zmaguje. Evropa najtrdnje drži Ameriko, ki zato postaja vse bolj evropska. Nasprotno pa v črno Afriko vdira le obrobno ter se zlasti okorišča z afriško ponudbo sužnjev. Rusija je bila vse do Petra Velikega mogočen, samosvoj gospodarski svet. Če pa je Rusija kmalu postala del evropskega gospodarskega prostora, potem se ji je islamski gospodarski svet, ki je v okviru turškega cesarstva obsegal tudi del geografske Evrope, dolgo upiral. Najobsežnejše pa je bil daljni vzhod, sestavljen iz treh gospodarskih

¹⁷ Prav tam, str. 381.

¹⁸ Fernand Braudel: Igre menjave II, Ljubljana 1989, ŠKUC, FF, str. 116.

¹⁹ Fernand Braudel: Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče I, str. 12.

svetov: islama, Indije in Kitajske. Trije gospodarski svetovi, ki bi jim zaradi res nestalnega skupka vendarle lahko rekli tudi gospodarski svet. V to mešanico v tem času aktivno posega tudi evropski gospodarski svet. Na žalost pa se je Braudelu zaradi obilice snovi celosten pregled tega gospodarskega sveta zdel nemogoč, ter je zato »ob vseh tveganjih in nevarnostih poskušal pokazati širino in novost porajajočih se vprašanj ob enem samem zgledu«²⁰, zgledu Indije.

Evropa v primerjavi z Neevropo še ni povsem prevladujoča. Šele industrijska revolucija je Evropi omogočila vzpon na svetovni prestol. »Podoba svetovne zgodovine od let 1400 ali 1450 do let 1850–1950 je podoba nekdanje enakosti, ki se je zaradi delovanja večstoletne neuravnovešenosti, začete že ob koncu 15. stoletja, nazadnje sesula.«²¹ Industrijska revolucija je tako začetek nove dobe. Revolucija pa se ni pojavila kar na enkrat, ona je rezultat predhodnih dob, ki so jo omogočile in ki delno živijo še danes. Industrijska revolucija kot rezultat zgodovine in kot začetek nove dobe je zato logičen zaključek pričujoče knjige. In to zelo dobro napisan zaključek.

Knjiga je napisana z dialektiko sedanost-preteklost, ki pa najbolj pride do izraza s sklepom, kjer avtor poizkuša dokazati, da velja tridelna razdelitev – materialna civilizacija, tržno gospodarstvo in kapitalizem – tako danes (leta 1979) kakor včeraj. Vendar ima sklep, po mojem mnenju, veliko pomanjkljivost. Govori o kapitalističnih in tržnih podjetjih, namesto da bi spregovoril o kapitalistih in nekapitalistih. Toda na takšen način je h knjigi zelo težko kritično pristopati. Če jo hočeš kritizirati, ne moreš kritizirati le določenih delov, kritizirati jo moraš kot celoto. Ali še bolje, ne smeš se strinjati z njegovo filozofijo zgodovine. Šele takšen pristop ti omogoči res ostro kritičen pristop do knjige. Če kritiziraš le drobcen del in pri tem celoto pustiš pri miru, potem ne kritiziraš.

Končno pa se velika vrednost te knjige kaže tudi v naukih, ki so iz zgodovine razvidni za sedanost, saj »mar ni skriti cilj zgodovine in njena najgloblja spodbuda prav pojasnjevanje sodobnosti?«²² Knjiga venomer opozarja, da so možnosti udejanjanj sedanjih dejanj globoko pogojena s preteklostjo. Do revolucionarnih sprememb pride šele po dolgotrajni predhodni evoluciji, ki radikalno spremembo omogoči. Sedanjosti ne moreš spreminjati na ukaz, kajti zgodovini ne moreš ubežati. Kakšen lep nauk, ki venomer ruši lažne iluzije in pričakovanja, ki so se in se še pojavljajo tudi pri naši slovenski poti, vodeni nazaj v prihodnost.

²⁰ Fernand Braudel: Čas sveta II, str. 150.

²¹ Prav tam, str. 196.

²² Prav tam, str. 302.

Andrej Pančur

Ema Umek, **Erbergi in dolski arhiv**. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991. (Publikacije arhiva Republike Slovenije, Inventarji. Serija Graščinski arhivi: zv. 5). 1. del 1991. 250 strani, 2. del 1992. 262 strani.

Arhiv Republike Slovenije je v okviru svojih publikacij izdal zelo pomembno, temeljito in zajetno delo arhivskega svetnika dr. Eme Umekove s katerim je avtorica poravnala dolg za Slovence zaslužne plemiške rodbine Erbergov, ki je bila v mnogih pogledih pozabljena in v povojnem obdobju celo zamolčana kot mnoge druge plemiške rodbine na Slovenskem.

Predhodnik današnje graščine Dol (Lusttal) pri Ljubljani je bil grad Osterberg, ki se omenja prvič v listini leta 1256. V 14. stoletju so bili imetniki gradu pl. Hertenbergi, pozneje pl. Gallenbergi, ki so leta 1540 prenesli svoj sedež v Dol. Jurij pl.: Gallenberg je kot zadnji možki potomec padel v bitki pri Bihaču leta 1526. Takrat so prišli v posest Dola in Osterberga pl. Raspi. Končno so Dol kupili Erbergi leta 1688 in ostali njega lastniki do leta 1882.

Erbergi so bili pomembna plemiška rodbina na Kranjskem, ki je dala v času od 17. do 19. stoletja, ko so izumrli, kar precej deželnih uradnikov, pravnikov, duhovnikov, univerzitetnih profesorje, diplomatov, ljubiteljev in zbirateljev umetnin in arhivskega gradiva. Znamenita sta predvsem dva člana te rodbine: Janez Daniel baron Erberg (1647–1716), pravnik, ki je med prvimi začel urejati arhivsko gradivo dolske graščine, in Jožef Kalasanc (1771–1843), ki je posvetil izredno skrb varstvu arhivskega gradiva, bil tudi avtor Poskusa osnutka za literaturno zgodovino Kranjske. Igral je pomembno vlogo tudi na dunajskem dvoru. Leta 1804 je dobil naziv komornika, v letih 1805 do 1806 je bil član provizorične deželne uprave, od 1795 do 1808 pa stanovski poverjenik. Njegova žena Jožefa je postala leta 1808 vzgojiteljica cesarskih otrok, naslednje leto je postal Jožef Kalasanc zgojitelj prestolonaslednika Ferdinanda, kar je ostal do leta 1814. Ko se je vrnil z Dunaja, se je celo govorilo, da bo Jožef Kalasanc postal guverner kraljestva Ilirija v Ljubljani.

Ema Umek v prvem zvezku na začetku podaja zgodovinski uvod, ki vsebuje naslednja poglavja: imetniki graščin Osterberg in Dol 1256–1882, genealogija in posest plemiške družine Erberg, arhiv graščine Dol, delo na fondu po prevzemu gradiva v Deželni muzej v Ljubljani v 19. stol., gradivo iz dolske graščine v drugih arhivih, objava gradiva. Priložena je tudi genealoška tabela družine Erberg. Temu sledi popis gradiva. Fond dolske graščine je danes eden najboljšejših graščinskih fondov v Arhivu R Slovenije. Obsega 22 knjig in 220 fasciklov ter zajema čas od 1477 do 1875, s prepisi listin pa od 13. stol. dalje. Fonda ne odlikuje le njegova razsežnost ampak tudi pomembnost, ki omogoča vpogled v delovanje graščine in njenega zemljiškega gospostva in je tudi bogat vir za zgodovino Kranjske od 16. do 18. stoletja.